

Irena Zagajšek¹

O filmu Čarovnik iz Oza s psihoanalitične perspektive

About the movie The Wizard of Oz from a psychoanalytical perspective

Decembra 2023 smo si na filmskem srečanju na SFU Ljubljana, ki se sicer odvijajo redno mesečno, ogledali film Čarovnik iz Oza. Ima že krepko čez osemdeset let, a je še vedno aktualen. Umetniška dela, v katerih umetniki intuitivno nagovarjajo

¹ Irena Zagajšek, publicistka in specializantka psihoanalitične psihoterapije na SFU Ljubljana, predsednica Društva za promocijo duševnega zdravja, irenairnaz@gmail.com

in izbirajo teme, ki so univerzalne in brezčasne, se ne postarajo. Podobno kot v nezavednem, kjer ni časovnih ali prostorskih omejitev. Film je bil posnet po knjižni predlogi Lymana Franka Bauma iz leta 1900. V obdobju štiridesetih do osemdesetih let 20. stoletja je bilo v ameriški filmski produkciji zaznati močan vpliv psiholoških tem, k čemur so prispevali tudi psihoanalitiki, ki so zaradi razmaha nacizma v Evropi prebegnili v ZDA.

Tako v navidez preprosti otroški zgodbi lahko odkrijemo elemente aktualne psihoanalitične teorije nezavednega, razvojnih teorij in objektnih odnosov, s poudarkom na separaciji. Z vidika jungovske psihoanalize pa bi lahko rekli, da gre za zgodbo individuacije. Like in filmske prizore je mogoče interpretirati kot dele psihe, kot strahove ali želje in kot prikaz dinamike notranjih konfliktov. Psihoanalitične interpretacije so seveda subjektivne, a vendarle pomenljive. Presežek filma pri uprizoritvi psihičnih procesov je morda ravno v tem, da nam ne omogoča le razumevanja psihične dinamike, kot je to možno pri branju strokovnih tekstov, temveč tudi (po)doživljanje, podobno kot se to dogaja na psihoanalitičnih seansah. Film tako lahko doživimo kot terapevtsko seanso, v kolikor se mu seveda prepustimo.

Deklica Dorothy je sirota, živi s teto, stricem in delavci na odmaknjeni kmetiji. Zunanje okoliščine njenega odraščanja nakazujejo morebitno problematičnost psihosocialnega razvoja. Sorodnika sta nadomestna objekta, vendar se teta in stric ne pojavita v njenem nezavednem oz. nista ponotranjena objekta. Teta Ema simbolično ne zmore popeljati deklince v odraslost. To lahko stori samo mama ali idealizirani objekt. Dobra vila s severa izpolni funkcijo zaščite in vodstva. "Lahko bi bila tudi transcendenca ali intuicija," je interpretirala ena od gledalk, psihoterapevtka Romana Kress.

Vodilni motiv v filmu je, kako stopiti na pot odraščanja oz. individuacije. Dorothy 'pade' v nezavedno, ko se med neurjem udari v okno in se onesvesti. Nezavedno se bolj intenzivno dogaja med spanjem, v polsnu, med hipnozo in med psihoanalitičnimi terapijami. Dorothy pada v spiralo in podoben občutek padanja je prisoten tudi med hipnotično indukcijo ali padanjem v sen.

Zbudi se v nov svet, poln barv in veselja, v svoje otroško stanje. Palčki jo pospremi na rumeno pot, ki naj bi jo pripeljala do mogočnega in strašnega čarovnika iz Oza, ki ji lahko pomaga pri vrnitvi domov. Individuacija se začne, ko stopi na pot, ki jo pelje preko različnih (razvojnih) stopenj. Dobra vila ji podari rdeče čeveljce, ki jih sname mrtvi čarovnici Vzhoda. Rdeče čeveljce, ki jih dobi od mrtve čarovnice (matere) oz. dobre vile (ideal matere), ji omogočijo vrnitev domov. Vendar tega še ne ve. Otroški del jo nagovarja, naj se obrne po pomoč k mogočnemu čarovniku iz Oza, ki je večplasten ponotranjeni objekt in simbolizira avtoriteto, očeta ali nadjaz.

Čarovnik iz Oza živi v Smaragdnem mestu, kar je asociacija na kristal zelene barve, ki ima z bogato simboliko povezano z intuicijo in odprtostjo srca. Po drugi strani pa strahospoštovanje do čarovnika kaže na otroško iluzijo moči in avtoritete, na idealizacijo, ki jo otrok potrebuje na poti odraščanja. Mesto se samo zdi 'smaragdno', dejansko pa se stavbe in ljudje v njih izkažejo za čisto običajne, podobno kot ko se spominjamo, kako smo v otroštvu doživljali pomembne odrasle (če niso bili odnosi obremenjeni s travmatskimi dogodki).

Rumena opečnata pot, po kateri se odpravi, simbolizira arhetipsko pot junaštva, premagovanja ovir in zmage. Rumena je barva intelekta in duhovnosti, obilja in zaščite, opeka pa je asociativno povezana z domom, varnostjo in utečenostjo. Dorothy se tako odpravi na pot individuacije, ki je bila znana tako našim prednikom kot nam in bo ostala večni izziv tudi našim zanamcem.

Na poti se Dorothy pridružijo pomočniki: strašilo, ki si želi pameti, pločevinasti mož, ki potrebuje srce, in lev, ki mu manjka poguma. Poosebljajo lastnosti, ki jih na poti potrebuje Dorothy oz. jih na poti iščejo, čeprav latentno že 'bivajo' v njih, zato jih ozaveščajo. Dorothy ob koncu zgodbe v svojih sopotnikih prepozna resnične osebe iz domačega okolja, kar ni naključno. Na naši poti individuacije s pomočjo pozitivnih ponotranjenih objektov, ki so pogosto resnične osebe, razvijamo vrednote in črpamo moč za nadaljevanje poti. Kot vse, kar se dogaja v nezavednem, so tudi liki večplastni, njihove pomanjkljivosti pa odražajo otroško željo po potrditvi in zrcaljenju.

Ena od preprek, ki jih Dorothy sreča na poti, je makovo polje, ki ga hudobna čarovnica postavi na pot. Omamljanje in spanje v makovem polju je lep prikaz umika od odgovornosti in vztrajanja v coni udobja in varnosti. Takšno stanje nam omogočajo znani vzorci vedenja, čeprav so v razvojnem procesu neustrezni ali celo škodljivi.

Začarani gozd, v katerega družčina zaide, se izkaže kot turoben in mračen kraj z neprijaznimi drevesi. Jabolka, ki jih ponuja drevo ob izhodu, lahko simbolizirajo tako skušnjave kot tudi (prepovedana) znanja, ki jih potrebujejo popotniki na poti do Smaradnega mesta.

Dorothy je mogočni čarovnik naročil, naj v zameno za pot domov prinese čarobno palico Hudobne čarovnice, ki pa si želi njene rdeče čeveljce, ki jih je dobila od Dobre vile. Simbolno deklince na poti osamosvajanja ustavlja negativni introjekt matere, upodobljen v liku Hudobne čarovnice Zahoda. Čarovnici pomagajo demoni/opice, simboli posnemanja matere ali negativna sporočila, ki deklince ovirajo v razvoju. Rdeči čeveljci, ki si jih želi čarovnica polastiti, pa lahko simbolizirajo vstop deklince v (spolno) zrelost, kar negativni introjekt želi preprečiti. Zelen obraz je lahko znak zavisti, tekmovanja negativnega introjekta s pozitivnimi vidiki matere, poosebljene v liku Dobre vile.

Dorothy pred smrtjo oz. travmo rešijo zvesti sopotniki (vrednote), Hudobne čaravnice pa se reši tako, da jo po nesreči pa polije z vodo in se ta razblini v dim. Naključja so vendarle sinhronicitete, meni Jung, zato naključje oz. nesreča postane neizogibna, da lahko deklica mater sprejme v celoti in s tem tudi odgovornost za svoje življenje oziroma vstop v odraslost.

Psihoterapevtka Urška Battelino je povezala odnos Hudobne čaravnice in Dorothy z odnosom med narcističnim moškim in žensko, ki se le s težavo umakne iz odnosa in pogosto vztraja v regresivnem psihološkem stanju.

Dorothy ves čas spremlja njej zelo ljub pes Toto, ki simbolizira psihoterapevtsko alianso. Je trikster, ki pomaga in tudi ponagaja. Dorothy ne zmore brez njega, a jo pogosto tudi ujezi. Toto tudi v nezavednem ostaja fizično nespremenjen. Pri delu s pacienti se psihoterapevt pogosto pojavi v t.i. inicialnih sanjah v različnih oblikah in tudi v svoji 'zemeljski' obliki. Toto je tisti, ki odstre zaveso in razgali strašnega čarovnika iz Oza. Čarovnik se izkaže za prestrašenega in zmedenega starčka, ki si prav tako želi vrniti domov. Ta simbolika se nanaša na notranje strahove in travmatska doživetja, ki razkrita izgubijo svojo moč. Psihoterapevtska pomoč je v tem procesu ključna. Brez Totojeve predrznosti, Dorothy in družčina ne bi uspeli.

Dorothy čarovnik nato povabi v balon, da bi se skupaj vrnila domov, kar simbolizira pot konformizma, a Toto ji ponagaja in čarovnik odleti sam. Idealizacija se umakne resničnosti, ki pa, kot je prikazano v filmu, ni samoumeven proces.

Dorothy simbolno z introjektom dobre matere (rdeči čeveljci) najde svojo pot domov. Morda bi v tem dejanju lahko prepoznali ugodno razrešitev Elektrinega kompleksa in identifikacije hčere z materjo. Dorothy tako kljub neugodnim razmeram, ker je odraščala brez matere in očeta, le najde pot k sebi (domov). Sporočilo filma je torej optimistično in nagovarja vlogo nadomestnih pozitivnih objektov in moč korektivne izkušnje. Takšna zvrst umetnosti ima tako pozitiven ali celo transformativen učinek na osebni razvoj.

Film z originalnim naslovom *The Wizard of Oz* je bil premierno prikazan v New Yorku 25. avgusta 1939. Vlogo Dorothy je odigrala takrat še najstnica Judy Garland. Film je bil ob premieri prepoznan, vendar je le postopoma postajal komercialno uspešen, k temu pa je največ pripomoglo televizijsko predvajanje leta 1956. Kritiki so ob premieri najbolj poudarjali tehnično plat, glasbo in visok finančni vložek. Nisem pa zasledila, da bi takratni kritiki poudarjali univerzalna sporočila o osebnem razvoju, ki jih scenarij obilno naslavlja in se jih otroci ponavadi intuitivno in simbolno učijo iz pravljič. Za takšno sporočilnost filma, ki jo pogosto najdemo v umetnosti nasploh, pa smo lahko le hvaležni.